

ВІДГУК

офіційного опонента **КОВАЛЬЧУК ЗОРЯНИ ЯРОСЛАВІВНИ**, доктора психологічних наук, професора, завідувача кафедри загальної та соціальної психології Львівського державного університету внутрішніх справ на дисертаційне дослідження **БОНДАРЕНКО ВАЛЕРІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ** на тему: «Відповідальність як умова та механізм успішної самореалізації особистості», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми дисертаційної роботи. Актуальність наукового дослідження проблеми відповідальності зумовлена сучасним загостренням проблеми життя людини, зокрема через війни, збройні агресії у всьому світі, їх нищівним характером, дискредитацією та руйнацією багатьох традиційно визнаних «параметрів порядку», збільшенням обсягу суперечливої, неправдивої інформації та поширення фейків, невизначеністю аксіологічних орієнтирів, поглибленням проблеми співіснування різних світоглядів, ідеологій, політичних систем, культур. Актуальна хроніка нищівної жорстокості росії щодо українського народу через нехтування прийнятих міжнародних домовленостей, свідчить про неспроможність колективних угод і домовленостей, які не стали надійним регулятором миру, життя, гуманізму та не набули статусу життєвої значущої і дієвої норми. Ерозія культури солідарності сучасного соціуму неупинно орієнтує на всебічне обґрунтування концепції особистісної відповідальності. Принциповою цінністю наукового дослідження Валерії Бондаренко є розуміння відповідальності не тільки і не настільки обмежувальним чинником поведінки людини, а продуктивним, розвивальним компонентом життєдіяльності людей, збалансованої, безпечної цивілізованої їх взаємодії у соціумі. Змістовно окреслена соціально-психологічна проблематика визначила цілком компетентне дослідження відповідальності в контексті проблеми успішної самореалізації особистості.

Слід відзначити, що проблема відповідальності має міждисциплінарний статус і інтегрує вагомі розвідки в різних науках: філософії, педагогіці, етиці, психології, політології, юриспруденції та медицині, що свідчить про безумовну значущість відповідальності у життєдіяльності, оскільки людство з необхідністю вступає в смугу тотальної відповідальності.

Вважаємо, що дисертаційна робота Бондаренко В.О. виконана на актуальну наукову тему, що вирішує складну проблему, пов'язану з розробленням теоретико-методологічних і практичних засад розвитку відповідальності як умови та механізму успішної самореалізації особистості.

Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами Університету та кафедри. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри психології і педагогіки Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (номер державної реєстрації 0119U103663).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Сформульовані теоретико-методологічні і практичні положення наукової новизни, висновки, пропозиції та рекомендації є достатньо обґрунтованими та достовірними. Підґрунтям цього є значний обсяг опрацьованого теоретичного та емпіричного матеріалу, використання широкого спектру загального і спеціального інструментарію наукового дослідження. На цій основі дисертантка здійснила ґрунтовний аналіз та обґрунтувала змістовно-функціональну специфіку відповідальності в контексті успішної самореалізації, експериментально довела можливість розвитку в умовах фахової підготовки вищого навчального закладу. На підставі детального ознайомлення із структурою, змістом і анотацією дисертаційної роботи Бондаренко В.О. доцільно стверджувати, що дослідження має логічну структуру, чітко сформульовану мету, змістовні завдання.

Наукова новизна результатів кваліфікаційної роботи. Ознайомлення зі змістом дисертації дало можливість визначити основні наукові положення та висновки, що сформовані авторкою і характеризуються науковою новизною: відповідальність обґрунтовано умовою та механізмом успішної самореалізації особистості; виявлено та проаналізовано психологічний зміст особистісних показників самоцінності, внутрішньої свободи, життєстійкості як структурних компонентів, взаємопов'язаних із відповідальністю особистості; запропоновано комплексний підхід до розвитку відповідальності особистості, що містить експериментальну програму, спрямовану на розвиток психологічних показників, взаємопов'язаних із відповідальністю особистості, а саме: самоцінності, внутрішньої свободи, життєстійкості в системі фахової освіти.

Важливими є наукові уточнення щодо впливу базового стану особистісної тривожності та досвіду важких життєвих (ексквізитних) умов на відповідальність як умову успішної самореалізації особистості та психологічного потенціалу криз в розвитку відповідальності.

Для сучасного розвитку вітчизняної психології наукове значення запропоноване авторське розуміння змісту відповідальності особистості як фундаментального утворення структури особистості, що постає умовою її успішної самореалізації на основі суб'єктивної інтеграції самоцінності, внутрішньої свободи, життєстійкості.

Рецензована кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків. Матеріал викладено у логічній послідовності, емпіричні результати супроводжуються відповідними ілюстративними матеріалами у вигляді таблиць і діаграм, що оптимізує сприйняття матеріалу. Робота є цілісною і завершеною та розкриває деякі нові наукові підходи до розв'язання актуальної наукової проблеми умов та механізмів успішної самореалізації особистості та пропонує їх практичне вирішення, зокрема через використання програми розвитку відповідальності в освітній взаємодії.

Достатньою є й джерельна база дослідження, що налічує 287 найменувань (із них 150 – іноземною мовою) та 9 додатків на 63 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 306 сторінок. Основний зміст викладено на 238 сторінках. Робота містить 34 таблиць та 9 рисунків.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Аналіз анотації, тексту дисертації та змісту публікацій Валерії Бондаренко дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість та достовірність результатів, отриманих у результаті науково-теоретичного пошуку. Усі наукові положення, висновки та рекомендації достатньою мірою обґрунтовані, підкріплені теоретичними положеннями, нормативно-правовою базою, статистичними та соціологічними даними. Вони відповідають меті та завданням роботи, що забезпечується адекватністю обраних для дослідження методів.

Загальний аналіз дисертації, її завершеності. Слід відзначити чітку структуру дисертаційної роботи Валерії Бондаренко, що представлена вступом, трьома розділами, висновками до кожного розділу, загальними висновками і списком використаних джерел. Вступ містить обґрунтування актуальності проблеми відповідальності як умови і механізму успішної самореалізації особистості; формулювання мети дослідження; визначення послідовних завдань, об'єкта та предмета дослідження, висвітлення комплексу адекватного дослідницького інструментарію; наукову новизну та практичну значущість результатів дослідження.

У першому розділі **«Науково-теоретичні засади дослідження психологічних особливостей відповідальності особистості»** на основі змістовного міждисциплінарного аналізу джерельної наукової бази обґрунтовано статус проблеми відповідальності в полі фундаментальних філософських і психологічних досліджень. Слід відзначити достатню аргументованість висвітленого аспекту психологічного змісту та функціонального навантаження відповідальності як умови самореалізації особистості. Евристично значущим слід визнати аналіз психологічних особливостей динамічного взаємозв'язку самоцінності, відповідальності свободи особистості та життєстійкості у функціональній структурі механізму самореалізації особистості. Належна увага

дисертанти була зосереджена на виявленні тривожності в дерегуляції процесів самореалізації особистості.

Другий розділ **«Психологічно-семантичне підґрунтя розвитку відповідальності в актуальних соціальних умовах»** містить результати аналізу психологічних досліджень проблеми особливостей і умов становлення і розвитку відповідальності в онтогенезі особистості. Заслуговує на схвалення експериментальне дослідження показників відповідальності у представників підліткового, раннього юнацького та юнацького віку з належним порівняльним аналізом та з використанням методів математичної статистики. Відзначається актуальністю експериментальне дослідження показників структури особистості, які взаємопов'язані із відповідальністю у внутрішньо переміщених осіб юнацького віку, які мають досвід важких життєвих випробувань сучасними умовами. На основі емпіричних даних переконливо доведено значення труднощів, криз, ексквізитних ситуацій у розвитку самоцінності, внутрішньої свободи, відповідальності і життєстійкості.

Цінністю третього розділу дисертації **«Результати впровадження «Програми розвитку особистісної відповідальності в освітній взаємодії»** експериментальне дослідження на основі впровадження розробленої авторської програми розвитку відповідальності у взаємозв'язку із підвищенням самоцінності особистості та показників внутрішньої свободи й життєстійкості. Переконливість результатів експериментального дослідження розвитку відповідальності, ґрунтована на використанні методів математичної статистики, що дозволяє зробити висновок про ефективність авторської програми та стверджувати, що гіпотеза дослідження знайшла своє підтвердження.

Слід відзначити практичну значущість розроблених дисертанткою пропозицій щодо розвитку відповідальності в умовах вищого навчального закладу на основі логіки викладання психологічних дисциплін.

Повнота наукових положень дослідження у дисертації та публікаціях. Дисертаційна робота Валерії Бондаренко є завершеним, самостійно виконаним та логічно побудованим науковим дослідженням, яке містить оригінальне вирішення наукової проблеми – поглиблення наявних і розроблення нових теоретико-методологічних і прикладних засад розвитку відповідальності як умови і механізму успішної самореалізації особистості. Основні наукові положення та висновки сформульовано автором особисто та відображають особистий внесок дисертанта, їх опубліковано у фахових наукових виданнях – 4 статті і 1 - у міжнародному. Достовірність головних наукових положень дисертаційної роботи підтверджується їхньою апробацією на міжнародних і всеукраїнських конференціях - 7 тез доповідей.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У дисертації та наукових публікаціях Бондаренко В.О. порушень академічної доброчесності не виявлено. Робота не містить ознак академічного плагіату, фальсифікації чи інших порушень, які могли би поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертанткою представленої наукової роботи. Це дає змогу зробити висновок про дотримання вимог академічної доброчесності.

Ідентичність змісту анотації та основних положень дисертації. Аналіз змісту анотації засвідчує її відповідність основним положенням, які викладено в тексті дисертації. Анотація подана українською та англійською мовами і є узагальненим коротким викладом основного змісту дисертаційного дослідження. В анотації авторкою стисло висвітлено основні результати дослідження, зазначена наукова б новизна та чітко охарактеризовано практичне значення роботи. Анотацію та текст дисертації оформлено відповідно до вимог, встановлених МОН України.

Зауваження та дискусійні положення дисертаційної роботи. Загалом, можна позитивно оцінити результати наукового дослідження Бондаренко В.О. Однак, необхідно зробити деякі зауваження та визнати, що у дисертаційній роботі є дискусійні положення, що зумовлені складністю та широтою предмету дослідження.

1. У дисертаційному дослідженні гендерна ідентичність розглядається як одна з важливих характеристик особистості, що впливає на процес самосприйняття та соціальної ідентифікації протягом життя. Водночас залишається недостатньо з'ясованим, яким чином гендерна ідентичність пов'язана з формуванням особистісної відповідальності. Уточнення цього взаємозв'язку дозволило б глибше розкрити соціально-психологічні чинники розвитку відповідальності.

2. Вважаємо доцільною розробку структурно-функціональної моделі розвитку відповідальності, що передбачала б розкриття шляхів особистісного розвитку. Авторська модель дозволила б більш конкретне узагальнення процесу розвитку відповідальності як умови і механізму самореалізації.

3. У другому розділі (п. 2.4) обґрунтовано роль відповідальності як особистісного ресурсу, що сприяє адаптації та саморегуляції в умовах життєвих труднощів. Водночас положення щодо її прояву як стійкої особистісної характеристики в складних ситуаціях потребує уточнення, з огляду на недостатню диференціацію відповідальності як ситуативної копінг-стратегії та як стабільної інтегрованої риси особистості.

Зазначимо, що вищевикладене має виключно дискусійний характер і жодним чином не ставить під сумнів вагомість наукових здобутків авторки. Належним способом реагування на зауваги може бути їх коментар під час

публічного захисту. В цілому, дисертаційна робота справляє позитивне враження, а відмічені дискусійні положення і окремі недоліки не знижують її наукового і практичного значення.

Загальний висновок. Ретельне вивчення дисертаційної роботи Валерії Олександрівни Бондаренко дозволяє стверджувати, що наукова робота є оригінальним та самостійним дослідженням. У ній представлено науково обґрунтовані положення, вона містить новизну висновків і практичну цінність. Науковий рівень представленого дисертаційного дослідження високий, обрана тема повністю розкрита. Дисертація є безсумнівним науковим внеском в розвиток вітчизняної психології, вона розширює, узагальнює й поглиблює теоретичні знання про феномен відповідальності особистості як умову і механізм успішної самореалізації.

Дисертаційна робота Бондаренко Валерії Олександрівни «Відповідальність як умова та механізм успішної самореалізації особистості», є самостійним, цілісним та завершеним науковим дослідженням, у якому поставлена і на належному рівні розв'язана актуальна для вітчизняної психології проблема; відповідає вимогам «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44, які висуваються до дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук,

професор, завідувач кафедри загальної

та соціальної психології Львівського державного

університету внутрішніх справ

ЗОРЯНА КОВАЛЬЧУК

